

TASAVVUFDA MULOQOT: IJTIMOYIY-FALSAFIY TAHLIL

Samatov Xurshid Ulmasjonovich, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali dotsenti

DIALOGUE IN SUFISM: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Samatov Khurshid Ulmasjonovich, Associate Professor of Samarkand Branch of Tashkent University of Information Technologies

ДИАЛОГ В СУФИЗМЕ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Саматов Хуришид Улмасджонович, доцент Самаркандского филиала Ташкентского университета информационных технологий

<https://orcid.org/0000-0001-3248-6876>

e-mail: samatov1084@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy jamiyatda muloqotning falsafiy, ma'naviy va axloqiy jihatlarini chuqur tahlil qilish muhimligi muhokama qilinib, muloqotning asosiy xususiyatlari va uning shaxslararo munosabatlardagi o'rni, muloqotning tasavvufiy an'ana bilan bog'liqligi, ayniqsa, so'fiylik nuqtayi nazaridan muhokama qilingan. Muallif ushbu mavzuni o'rganishga ijtimoiy, siyosiy, diniy va falsafiy jihatlarini hisobga olgan holda ko'p qirrali yondashish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, tadqiqot usullarini taklif qilib, jumladan, adabiyotni o'rganish, jamoat ishlarida bevosita ishtirok etish va fanlararo yondashuvni taklif qilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, shaxslararo munosabatlar, tasavvuf, ma'naviyat, axloq, fanlararo yondashuv, axloqiy mulohazalar.

Abstract: The article discusses the importance of an in-depth analysis of the philosophical, spiritual and moral aspects of communication in modern society. The main characteristics of dialogue and its role in interpersonal relationships are discussed, as well as the connection of communication with the Sufi tradition, especially in the context of Sufism. The author emphasizes the need for a multifaceted approach to the study of this topic, taking into account social, political, religious and philosophical aspects, and also suggests research methods, including the study of literature, direct participation in community work and an interdisciplinary approach.

Key words: communication, interpersonal relationships, Sufism, spirituality, morality, interdisciplinary approach, ethical considerations.

Аннотация: В статье рассматривается важность глубокого анализа философских, духовных и нравственных аспектов общения в современном обществе. Обсуждаются основные характеристики диалога и его роль в межличностных отношениях, а также связь общения с суфийской традицией, особенно в контексте суфизма. Автор подчеркивает необходимость многогранного подхода к изучению данной темы с учетом социальных, политических, религиозных и философских аспектов, а также предлагает методы исследования, включая изучение литературы, непосредственное участие в общественной работе и междисциплинарный подход.

Ключевые слова: общение, межличностные отношения, суфизм, духовность, мораль, междисциплинарный подход, этические соображения.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION)

Hozirgi kunda ijtimoiy amaliyotda muloqot va shaxslararo munosabatlarda demokratik tamoyillarga amal qilish, axloqiylik va ma'naviylikni saqlab turish murakkablashib bormoqda. Shu boisdan, muloqot va uning asosiy xususiyatlari, davlat va jamiyat o'rtasida hamda shaxslararo samarali muloqotning falsafiy, ma'naviy, axloqiy aspektlarini yanada chuqurroq tahlil qilishni taqozo etmoqda. Muloqot – insonlar o'rtasidagi o'zaro faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan munosabatlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Shunday bo'lsa-da, muloqotga shartli ravishda umumiy bo'lgan quyidagicha ta'rif berish mumkin: *muloqot kamida ikki kishining o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, bu ta'sir davomida axborot almashiladi, munosabat o'rnatiladi va rivojlantiriladi, tugatiladi yoki korreksiyalanadi.* Bu ta'rif ham muloqot mohiyatini tushunishda psixologik yondashuvga asoslangan bo'lib, muloqotning ijtimoiy mohiyatini to'laqonli ochib berishga yetarli emas.

Hozirgi kunda tadqiq etilayotgan muloqot inson faoliyati bilan bog'liqligini inobatga olib, ijtimoiy, siyosiy, falsafiy, refleksiya, diniy, ilohiy, tasavvufiy muloqotlar kabi turli rakurslarda olib o'rganishni taqozo etmoqda. Muloqotda ijtimoiy va shaxsiy munosabatlar ro'yobga chiqariladi. Tasavvuf ma'naviy va falsafiy jihatlarni o'z ichiga oladi, shuning uchun bu kontekstdagi muloqot sufilylik an'alarida chuqur ildiz otgan e'tiqodlar, qadriyatlar va amaliyotlar, jarayonlar bilan bog'liq. Tasavvufdagi muloqot murakkab va ko'p qirrali tushuncha bo'lib, og'zaki va og'zaki bo'lmagan turli ifoda shakllarini o'z ichiga oladi. Tasavvuf kontekstida muloqot nafaqat ma'lumot yoki g'oyalarni yetkazish, balki boshqalar bilan yanada chuqurroq bog'lanish va ma'naviy yuksalishga yordam berishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД/MATERIALS AND METHODS)

Tasavvufga aloqador odamlar bilan muloqot mavzusini tadqiq etish ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Jumladan, eng avvalo, tasavvufni o'rganish orqali uning tarixini, ta'limoti va amaliyotini hamda asosiy e'tiqod va ma'naviy

jihatlarini tadqiq etish sufiy jamoalarida muloqot qanday ishlashini tushunish uchun asos bo'lishi mumkin; adabiyotlarni ko'rib chiqish: diniy yoki ma'naviy kontekstlarda muloqot qilish bilan bog'liq akademik adabiyotlarni va ilmiy ishlarni o'qish lozim. Bu tadqiqot uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan nazariyalar va asoslar haqida tushuncha berishi mumkin; amaliyotda ular bilan birga bo'lish: iloji bo'lsa, sufiy jamoa ishlarida qatnashish orqali bu suhbatlar, ishtirokchilarni kuzatish yoki sufiy jamoalari vakillari bilan intervyularni o'z ichiga olishi mumkin. Bunday to'g'ridan-to'g'ri muloqot ilmiy tadqiqot ishini g'oyaviy boyitadigan birlamchi "axborot manbasi" tadqiqotning yangi istiqbollari va tajribalarini taklif qilishi mumkin; fanlararo yondashuv: antropologiya, sotsiologiya, psixologiya va aloqa tadqiqotlari kabi fanlararo integratsiyani ko'rib chiqish orqali har bir soha madaniy va ma'naviy kontekstlarda muloqot qanday bo'lishi haqida noyob tushunchalarni taqdim etadi; axloqiy mulohazalar: ayniqsa, ma'naviyat va din kabi nozik mavzularni o'z ichiga olgan tadqiqot o'tkazayotganda, axloqiy jihatlarga e'tibor berish lozim. Sufiy jamoalar bilan bo'ladigan madaniy amaliyotda ishtirokchilarni hurmat qilish, oldindan xabardor qilib, roziligini olish va ishtirokchilarning shaxsiy hayoti va maxfiyligini himoya qilish lozim; analitik vositalar: ma'lumotlarini tahlil qilish uchun tegishli tahliliy vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu tadqiqot savollarining tabiatiga qarab tematik tahlil, nutq tahlili yoki asosli nazariya kabi sifatli usullarni o'z ichiga olishi mumkin; mutaxassislar bilan shug'ullanish: olimlar, amaliyotchilar yoki sufilylik va muloqot bo'yicha mutaxassislar bilan bog'lanish orqali ularning tajribasi va fikr-mulohazalari tadqiqotingizga yo'l-yo'riq ko'rsatishi va mavzu doirasidagi murakkabliklarni o'rganishga yordam berishi mumkin.

Tasavvufdagi muloqotning asosiy jihatlaridan biri bu zikr g'oyasi bo'lib, u ibodat, tafakkur va muqaddas matnlarni o'qish orqali Xudoni eslashni anglatadi. Zikr ilohiy bilan muloqot qilish shakli hisoblanadi, chunki u amaliyotchilarga Xudo bilan hozirlik va aloqa tuyg'usini rivojlantirishga imkon beradi. Sufilylikdagi muloqotning yana bir muhim

jihati – ma’naviyat o‘qituvchisi, ya’ni “shayx”ning o‘rni, u o‘quvchilarning ma’naviy safarlarida yo‘l ko‘rsatuvchi va maslahatchi bo‘lib xizmat qiladi. Shayx muridlarga ma’rifat yo‘lida duch kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar va to‘siqlarni yengishda yordam berish uchun donolik, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Tasavvufda og‘zaki muloqotdan tashqari musiqa, raqs va san’at kabi noverbal ifoda shakllariga ham katta e’tibor beriladi. Muloqotning ushbu shakllari amaliyotchilarda ham, tinglovchilarda ham chuqur his-tuyg‘ularni va ruhiy tushunchalarni uyg‘otish kuchiga ega deb ishoniladi.

Umuman olganda, sufiylikdagi muloqot insonlar o‘rtasidagi chuqur bog‘liqlik, hamdardlik va tushunish, ilohiyga chuqur hurmat-ehtiram ko‘rsatish bilan alohida ajralib turadi. Samarali muloqot qobiliyatlari va doimiy ichki ruhiy amaliyotlari (zikir) orqali sufiylar o‘zlarining ma’naviy ongini o‘stirishga va o‘zlari hamda boshqalar bilan yanada uyg‘unlikka, hamjihat bo‘lishga yordam beradi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Bir qancha olimlar sufiylik yoki ma’naviyat kontekstida muloqot qilish bo‘yicha tadqiqotlar olib borishgan. Jumladan, Uilyam Chittik islomshunoslikning taniqli olimi bo‘lib, uning asarlarida sufiylik an’analari doirasidagi muloqot tadqiq etiladi [1]. Islomshunoslikka ixtisoslashgan yana bir olim Karl V. Ernst bo‘lib, u sufiylikning turli jihatlarini, jumladan, tasavvufiy tajribalar va sufiy jamoalari ichidagi muloqotni o‘rgangan [2]. Islom va tasavvufning taniqli olimi Annemari Shimmel esa, asarlarida tasavvuf she’riyati, ramziylik va tasavvuf an’analariidagi muloqot kabi keng ko‘lamli mavzularni qamrab oladi [3]. Barbara D. Metkalf birinchi navbatda Janubiy Osiyo islomiga e’tibor qaratgan bo‘lsa-da, uning tadqiqotlarida sufiylik amaliyotlari, marosimlari va sufiy jamoalari ichidagi muloqot shakllariga e’tibor qaratiladi [4]. Bryus B. Lourens sufiylik va islom tasavvufini o‘rganishga hissa qo‘shgan bo‘lib, ma’naviyat, tasavvuf va tasavvufiy tajribalarning muloqoti kabi mavzularni o‘rgangan [5]. Mazkur olimlar sufiylik an’analari doirasidagi muloqot dinamikasi, ramziy ma’nolar, marosimlar va ruhiy

kechinmalar haqida qimmatli fikrlarni bildirishgan. Ularning asarlari sufiylik kontekstidagi muloqotni tadqiq qilayotgan har bir kishi uchun boy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shubhasiz, bu mualliflarning ilmiy ishlari sufiylik doirasidagi muloqotga oid maqola yoki dissertatsiya uchun asosiy fikrlar va tuzilmani belgilashda yordam bera oladi.

NATIJALAR (PEZYJTATY/RESULTS)

Tasavvufda sufiylarning turli guruhlar, jumladan, oddiy odamlar bilan muloqot qilishdan qochishlari yoki tanlab kirishishlarini ularning ruhiy amaliyotlari va e’tiqodlari doirasidagi holat deb tushunish mumkin. Sufiylarning oddiy odamlar bilan muloqot qilishdan qochishining ba’zi sabablari quyidagilar:

Birinchiidan, ichki ruhiy sayohatga e’tibor qaratish: sufiylar ko‘pincha ichki ma’naviy sayohatlarini va shaxsiy o‘zgarishlarini birinchi o‘ringa qo‘yishadi. Bu ularning ruhiy moyilliklari yoki tushunchalarini baham ko‘rmaydiganlar bilan o‘zaro munosabatlarini cheklashiga olib kelishi mumkin, chunki ular chuqurroq ma’naviy tushunchalarni izlash yo‘lida bo‘lgan odamlar bilan muloqot qilishni afzal ko‘radilar.

Ikkinchidan, ma’naviy yaxlitlikni saqlash: sufiylar ma’lum darajadagi ma’naviy poklik yoki yaxlitlikni saqlab qolish uchun o‘zlarining ijtimoiy o‘zaro munosabatlarida “tanlangan” kishilar bilan muloqotda bo‘lishga intilishadi. Shu orqali ular chalg‘ituvchi yoki ma’naviy o‘sishiga zarar yetkazadigan suhbatlar yoki mashg‘ulotlardan qochishlari mumkin.

Uchinchiidan, ma’naviy bilimlarni himoya qilish: ba’zi sufiylik ta’limotlari va amaliyotlari ezoterik yoki muqaddas hisoblanadi va sufiylar bu jihatlarni o‘zlarining ruhiy jamiyatiga kirmaydigan shaxslar bilan ochiq muloqot qilmaslik yoki baham ko‘rmaslikni ma’qul ko‘rishadi. Bu ma’naviy bilimning muqaddasligini saqlash va sufiylik an’analari doirasida to‘g‘ri uzatilishini ta’minlash uchun amalga oshiriladi.

To‘rtinchidan, chalg‘ituvchi narsalar va dunyoviy bog‘lanishlardan saqlanish: sufiylar ko‘pincha dunyoviy chalg‘itish va bog‘lanishlardan uzoqlashishni ta’kidlaydilar. Oddiy odamlar bilan muloqotni cheklash sufiylar

uchun chalg'itadigan narsalarni minimallashtirish va o'zlarining ruhiy amaliyotlari va Xudoga bo'lgan sadoqatlariga ko'proq e'tibor berishlari mumkin.

Beshinchidan, tushunish darajalarini hurmat qilish: sufiylar hamma ham ma'lum ruhiy ta'limotlar yoki tajribalarga tayyor emas yoki qabul qila olmaydi, deb hisoblashlari mumkin. Shuning uchun ular shaxsning ma'naviy yetuklik darajasiga yoki chuqurroq tushunchalarni anglashga tayyorligiga qarab tanlab muloqot qilishni tanlashlari mumkin.

Oltinchidan, botiniy sukunat va tafakkurga urg'u berish: sukut va tafakkur sufiylik amaliyotining ajralmas jihatlaridir. Sufiylar sukunat va o'z-o'zini o'ylash lahzalarini qadrlashadilar, lekin, bu ba'zan boshqalar bilan muloqot qilishdan qochish deb noto'g'ri tushunilishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, sufiylik xilma-xil va ko'p qirrali an'anadir va individual sufiylar turli odamlar guruhlari bilan muloqot qilish va aloqa qilishda turli xil amaliyot va e'tiqodlarga ega bo'lishi mumkin.

Tasavvufdagi muloqot ma'naviy yuksalishda, ilohiy bilan munosabatlarni chuqurlashtirishda va amaliyotchilar o'rtasida hamjamiyat hissini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ibadat, mulohaza yuritish, ashula va ruhiy nutq kabi muloqotning turli shakllari orqali sufiylar o'zlari va boshqalar ichidagi ilohiy huzur bilan bog'lanishlari mumkin.

Tasavvufda muloqot jarayonlarini tahlil qilayotgan tadqiqotchilar azaliy islomiy qadriyatlarini o'zida singdirgan va to'g'ri yo'lda bo'lgan sufiy kishilar bilan muloqotda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish lozim deb hisoblashadi. Jumladan, birinchidan, ularning nafsga qarshi kurashish asosida kechgan ruhiy "sayohat"iga e'tibor qaratish, ya'ni ular uzoq va mashaqqatli ruhiy "sayohat"ni boshdan kechirganliklarini tushunish va ularning tajribasini hurmat qilish lozim. Ikkinchidan, tasavvuf mavzularidagi suhbatlarini samimiylik bilan tinglash orqali ularga shaxsiy qarashlarni yoki e'tiqodni majburlashga urinmasdan, ularni tinglashga va o'rganishga tayyor bo'lish lozim. Uchinchidan, ularning ruhiy tajribasiga va ularni tushunishiga chin dildan

qiziqishni ifodalaydigan savollar bilan murojaat qilish mumkin, biroq, qiziqarli yoki hurmatsiz tuyulishi mumkin bo'lgan savollar bilan ularni bezovta qilmaslikni tavsiya qilishadi.

Shuningdek, tasavvufda darajasi yuqori bo'lgan odamlar ruhiy-axloqiy mavzularga juda sezgir bo'lishi mumkin. Shu bois, ularning ma'naviy "chegara"larini hurmat qilish va ular noqulay bo'lishi mumkin bo'lgan mavzularni muhokama qilishni talab qilmaslik lozim. Bundan tashqari, tegishli tildan foydalanish orqali oddiy va tushunarli tarzda gapirib, muloqot jarayonida ular uchun notanish bo'lgan jargon yoki texnik atamalardan saqlanish kerak. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, ular bilan muloqotga kirishadigan kishi o'zining kamtarligini ko'rsatishi lozim. Unutmaslik kerakki, ular bilan bir xil ruhiy rivojlanish darajasida bo'lish shart emas. Kamtarlik va ularning tajribalaridan o'rganishga tayyorlikni ko'rsatish kerak xolos.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION)

Tasavvufda inson komillikka erishish uchun turli yo'llarni bosib o'tadi. Bu yo'lda insonning irodasi, qarashlari va fikrlari shu bosqichdan o'tgan shayxning ko'rsatmasi asosida bo'ladi. Shu bois, tasavvuf shayxlarining e'tiqodlari yoki amaliyotlarini yaxshi yoki yomon deb hukm qilishdan saqlanish lozim. Chunki, tasavvufda darajasi yuqori bo'lgan odamlar bilan muloqot qilish orqali ularning katta ma'naviy-axloqiy tajribasidan foydalanish mumkin. Ularning mavjudligini qadrlash va ulardan foyda olishga harakat qilish lozim, deb hisoblaydi tadqiqotchilar. Bu shakldagi muloqotda shunchaki ma'lumot almashish emas, balki bu ruhiy o'sish va yuksalish uchun imkoniyatdir. Ushbu suhbatlarga ochiq ko'ngillik bilan ishtirok etib, ularni o'rganishni maqsad qilgan holda yondashish lozim.

Zamonaviy tasavvufshunos olimlarning ilmiy izlanishlari natijalari va tasavvuf nazariyasidagi asosiy g'oyalarni e'tirof etgan holda, tariqatlar o'rtasidagi o'zaro muloqot jarayonlari bo'yicha quyidagi xulosalarni berish mumkin:

- ruhiy amaliyotchi (sufiy)lar o'rtasida o'zaro tushunish va aloqani rivojlantirish uchun ruhiy-ma'naviy suhbatlarni faol tinglash va empatiya muhimligini ta'kidlash;

- tariqatlar o'rtasidagi mojarolar va tushunmovchiliklarni konstruktiv tarzda hal qilish uchun sufiy jamoalari ichida ochiq va halol muloqotni rag'batlantirish;

- kengroq auditoriyani qamrab olish va an'anaviy sufiylik yig'inlariga kirish imkoni bo'lmagan shaxslar bilan muloqot qilish uchun ijtimoiy media va onlayn platformalar kabi zamonaviy aloqa shakllarini o'z ichiga olish;

- amaliyotchilarga sufiylik ta'limotlari va amaliyotlarini chuqurroq tushunish uchun guruh muhokamalarida, seminarlarda va boshqa tadbirlarda qatnashish imkoniyatini berish;

- barcha shaxslar sufiylar jamoasida o'zlarini hurmat qilishini va qadrli bo'lishini ta'minlash uchun muloqot amaliyotlarida inklyuzivlik hamda xilma-xillikni targ'ib qilish.

Umuman olganda, samarali muloqot jamiyatda ma'naviy yuksalish, mustahkam munosabatlar o'rnatish hamda sufiylar o'rtasida hamjihatlik hissini yaratish uchun zarurdir. O'zaro hamjihatlilik va mehr-oqibatli muloqotni birinchi o'ringa qo'yish orqali sufiylar ilohiylik bilan aloqalarini chuqurlashtirishlari va ruhiy-ma'naviy "sayohat"larida bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES):

1. Уильям Читтик. Суфизм: краткое введение (Oxford: Oneworld, 2000).

2. Sufi Martyrs of Love: Chishti Order in South Asia and Beyond (co-authored with Bruce Lawrence) (2002), Слова экстаза в суфизме (1985) ISBN 0-87395-917-5.

3. Mystische Dimensionen des Islam. Die Geschichte des Sufismus (1975), — М.: Алетея, Энигма, 1999 (2-е изд. — Алетея, 2000).

4. Islamic Revival in British India: Deoband, 1860–1900, 1982 ISBN 978-0-691-61413-7 (2nd edition 2002).

5. Суфийские мученики любви: Братство Чишти в Южной Азии и за ее пределами, в соавторстве с Карлом Эрнстом. Нью-Йорк: Palgrave Press, 2002.

6. Charfi A., Namatov N. A., Turaev B. O. The rise of islam //International Journal of Intellectual Cultural Heritage. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 121-132.

7. Абу Ҳомид Ғаззолий. Кимиёи саодат/Таржимонлар: Т.Қодиров, И.Нуруллоҳ.– Тошкент. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018.

8. Абу Ҳомид Ғаззолий. Саодатга элтувчи илм/Таржимон: М.Аъзам.– Тошкент. Ғафур Ғулом, 2018.

9. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) //European Scholar Journal. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 45-48.

10. Imomalievich R.I. Synergetics: The Path from General Systems Theory to Self-Organization //Global Scientific Review. – 2023. – Т. 22. – С. 317-324.

11. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – Т. 2. – С. 175-179.

12. Usmonov F. Ethical differences between science and pseudoscience //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 18. – С. 84-88.

13. Mardonov R. Philosophical aspects of modern education //Conferencea. – 2021. – С. 15-17.

14. Husan M. Dialectics of Potentiality and Virtuality in Space and TIME //European Scholar Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 40-42.

15. Kubayeva S. Language Games in cognitive processes: constructive-semantic approach //Conferencea. – 2023. – С. 156-159.